

Oma rahvale elatud elu

Prelaadi Vello Salo surma puhul

Samal ajal, kui tema kogudus Pirita kloostri Tallinnas, mida ta oli viimased 18 aastat kaplanina teeninud, pühitses püha Ülestõusmispühade ööd, suri 21. aprillil sealses evangeelses haiglas (*EELK Diakooniahaiglas*) Münsteri piiskopkonna preester, apostellik protonotar, professor, teoloogiadoktor, teoloogiadoktor *honoris causa* Vello Salo.

Paljude Eestimaa inimeste südameid täitis Vello Salo surm kurbusega, kuigi ta ise oli alati kutsunud Ülestõusmispühade usaldusest kantud suhtumisele. Nüüd, 2. mail 2019, tulid nad kõik Vello Saloga hüvasti jätma. Nõnda võis leinajate hulgas näha Eesti parlamendi spiikerit Henn Põlluaasa, peaministrit Jüri Ratast, välisministrit Urmas Reinsalu, kultuuriministrit Tõnis Lukast, haridusministrit Mailis Repsi, sotsiaalministrit Tanel Kiike, justiitsministrit Raivo Aega, rahvastikumministrit Riina Solmani, Tallinna linnapead Mihhail Kõlvartit, samuti Eesti luteri kiriku peapiiskop *emeritus*'t Andres Põderit ja õigeusu metropoliiti Stephanos Kalabriast, kes luges ka evangeeliumi. Lisaks 1.500 leinajale kõigist kristlikest konfessioonidest, olid kohale tulnud ka Vello Salo sõbrad, nagu helilooja Arvo Pärt, luuletaja Doris Kareva, luuletaja ja tõlkija Indrek Hirv, politoloog Rein Taagepera, usuteadlane ja luuletaja Ringo Ringvee, kirjandusteadlane ja poliitik Mihhail Lotman, ajakirjanik Kaarel Tarand, lavastaja ja näitleja Lembit Peterson ning endine vabadusvõitleja Lagle Parek.

Kuigi piiskopi, dr. Philippe Jourdani pühitsetud pontifikaal-leinamissa tuli üle viia luterlikku Kaarli kirikusse, et võimalikult paljudel inimestel oleks võimalus sellest osa saada, avaldati selle kohaliku Vello Salole veelkord erilisel austust. Nimelt asub kirik vanalinna piiril, Toompea vahetus läheduses, Vabaduse väljaku ja Eesti Rahvusraamatukogu vahel, Okupatsioonide muuseumi läheduses, seega paljude hoonete ja paikade läheduses, millel oli Vello Salo elus ja tegevuses eriline tähtsus.

Palju punaseks nutetud silmi oli Vello Salot saatmas, kui ta kirikust välja kanti. Koguduse liige Mari-Liis Riibak ütles välja selle, mida paljud mõtlesid: "Et meie eludes võiks olla hästi palju isa Vellosid". Ja keegi ei suutnud liigutust varjata, kui isa Vello viidi viimast korda Pirita kloostri, kust ta tihedas vihmasajus viidi muldasängitamisele pereliikmete, sõprade ja birgitiiniõdede kitsas ringis. Ja just sellepärast, et nii palju inimesi oli isa Vellot viimsele teekonnale saatmas, peaksime meenutama ka seda, kuidas Vello Salo oli täiesti üksi, kui 16. märtsil 1957 piiskop dr. Michael Keller Püha Pauluse toomkirikus Münsteris talle käed peale pani ja ta preestriks pühitses. Pere ja sõprade ringist ei saanud keegi tema Nõukogude Liidu poolt annekteeritud kodumaalt Eestist Münsterisse tulla. Nõnda seisab ka tema *primitia* pildil kirjas: "Preestriks pühitsetud kaugel kodumaast, mis õhkab nüüd jumalavallatute võimu all".

Kui värske preester Vello Salo asus oma esimesele preestri-ametikohale Püha Maarja kirikus Ahausis ja kui temalt seal küsiti, mis talle kõige suuremat rõõmu valmistab, vastas ta: "Et ma tohin inimesi Kristuse juurde tuua." Selles suhtes ei muutunud ka tema pika elu jooksul mitte midagi, ja kuni lõpuni võis tema, "kirju rändlinnu" juures, nagu ta kord ise ennast nimetas, märgata, et talle valmistab suurt rõõmu juhtida inimesi elu keskele ja usu keskele. Samas ei olnud talle, kes ta alles 23-aastaselt katoliikluse pooldus, selline eluhoiak kindlasti mitte hällist peale kaasa antud. Tema armastust Kristuse ja Kiriku vastu peame pigem tõlgendama kui "risti enda peale võtmist ja Kristusele järgnemist".

Vello Salo (kuni 1945. aastani Endel Vaher) sündis 5. novembril 1925 Lalsis, väikeses külas Kolga-Jaani lähedal Viljandimaal Marie Vaheri (1901-1978) ja Aleksander Konna (1898-1944) pojana. Juba noore koolipoisina pidi ta nägema, kuidas tema kodumaast sai

mängukann Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel, kes lõpuks Hitleri ja Stalini vahel 23. augustil 1939 sõlmitud pakti tulemusena okupeeris Eesti Vabariigi 17. juunil 1941. Pärast Põltsamaa Gümnaasiumi lõpetamist 1943. aastal otsustas noor Vello Salo liituda vabatahtlikuna Soome sõjaväega, et võidelda kodumaa vabaduse eest, kuid langes peatselt Saksa sõjavangi ja sunniti astuma *Wehrmacht*'i Eesti diviisi. Sel ajahetkel ei võinud ta aimata, et jõuab alles 50 aasta pärast pagendusest tagasi kodumaale.

Praha kaudu jõudis Vello Salo 18. mail 1945 Rooma, kus ta leidis varjupaika Pühima Lunastaja õdede, niinimetatud Birgitta õdede juures Piazza Farnesel. Lihtne tõsiasi, et just katoliiklikud orduõed ta pärast sõda jalule aitasid, sai tema jaoks esimeseks innustuseks teel Kristuse juurde. Pärast mõnda semestrit matemaatika- ja füüsikaõpinguid Fribourg'is ja Amsterdamis pöördus ta 1948. aastal Rooma tagasi ja alustas filosoofia- ning teoloogiaõpinguid. Ka asutas ta 1953. aastal Vatikani Raadio eestikeelse programmi, oma esimese "hääletoru", et rääkida maailmale oma rahva saatusest.

Pärast litsentsiaadikraadi omandamist paavstlikus Gregoriana Ülikoolis aastal 1951 otsustas Vello Salo 1952. aastal jätkata õpinguid Münsteris. Mõjutatud teiste seas sealsest Pauluse Ühendusest, kujunes temast siin isiksus, kes elas sügava usu vaimus, inimene, kes ka elab selle järgi, millesse ta usub. Niisiis pole ka midagi imestada, et veel tänagi mäletatakse teda Münsteri piiskopkonnas inimesena, kelle puhul oli tunda, et ta räägib südamest.

Kuigi Vello Salo alati oli, ja mitte viimases järjekorras oma elu viimased 18 aastat birgitiinide kloostri Tallinnas, hinnatud hingehoidja, oli tema erilised huvid ja võimed seotud teadusega. Eelkõige II Vatikani kirikukogu viis ta tagasi Rooma, kus ta aastatel 1961-65 tegutses taas Vatikani Raadios ja sai 1962. aastal litsentsiaadikraadi teoloogia alal paavstlikust Athenaeum Angelicum Ülikoolist, millele 1964. aastal lisandus veel litsentsiaadikraad piibliteaduste alal Paavstlikust Piibliinstituudist. Et nimekiri täielik saaks, olgu mainitud, et neile kraadidele järgnes 1976. aastal veel *magna cum laude* promotsioon teoloogiadoktoriks Paavstlikus Piibliinstituudis doktoritööga teemal "Sõnapaarid foiniikia ja heebrea keeles".

Vello Salo edasist elu, kes suutis 20 (!) keelt rääkida või lugeda ja mõista, võib kirjeldada Jeremija raamatu sõnadega Jr 1, 7-8: "...mine kõikjale, kuhu ma sind läkitan, ja räägi kõike, mida ma sind käsin! Ära karda neid, sest mina olen sinuga". Nii viis tema tee ta 1964. aastal teoloogia- ja Vana Testamendi eksegeesi professoriks École Biblique'i Jeruusalemma, omaaegsesse Jordaaniasse, 1965. aastal Séminaire Syro-Chaldéen de St. Jean'i Mosulis, Iraagis, ja lõpuks, alates 1975. aastast (kuni emeriteerumiseni) Toronto Ülikooli School of Theology'sse, kus ta oli 1976. aastast alates eesti keele lektor ning slaavi keelte ja kirjanduse dotsent.

Torontos, kuhu pagendus oli toonud palju eestlasi, kandis Vello Salo eelkõige hoolt selle eest, et rajada sild kodumaaga. Lisaks tervele reale raamatutele, mh "*Population Losses in Estonia*" või "*Riik ja kirikud*", viitas ta 1961. ilmuma hakanud sarja "*Maarjamaa*" kaudu ikka ja jälle Eestimaa saatusele. Selles sarjas ilmus arvukalt kultuuriajalooliselt ja kirjanduslikult olulisi teoseid, näiteks Ilona Laamani, Kalju Lepiku ja Uku Masingu luulekogud, Juhan Kurriku ingliskeelne Eesti folkloori antoloogia, või Alo Rauna väike etümoloogiline sõnaraamat. Lisaks toimetas Vello Salo erinevaid välis-Eesti ajakirju ja tegutses publitsisti ning tõlkijana.

Pärast aastakümnete pikkust tagakiusamist Nõukogude võimu all algas 1986. aastal Mihhail Gorbatšovi muudatuste poliitika mõjul ka okupeeritud Eestis poliitiline ärkamine, mis viis lõpuks 1991. aastal selle väikese maa iseseisvuse taastamiseni. Vello Salo ei vajanud pikka järelemõlemise aega: vanuses, kus teised pensionipõlvele mõtlevad, pöördus tema ikka ja jälle mõneks kuuks kodumaale tagasi, tegutsedes mh professorina Tartu Ülikoolis, kuhu ta 50 aastat varem oleks palju meelsamini üliõpilaseks astunud. 1996.

aastal tuli lõpuks otsus pöörduda päriseks tagasi maale, kus ainult u. 5.000 inimest (= 0,5 % rahvastikust) ennast katoliiklasteks tunnustavad. Pärast mõnda aastat Tartus, pöördus ta lõpuks 2001. aastal tagasi oma "katoliiklike juurte" juurde, Birgitta õdede juurde taasrajatud Pirita kloostri Tallinnas, sai nende kaplaniks ning tegutses edasi ka teaduse alal. Seejuures olid tema eesmärkideks täieliku piiblitõlke valmimine ning Eesti kiriku ajalugu, erilise rõhuga ristiusustamise kultuuriajaloolistel mõjudel. Selle kõrval õpetas ta pigem hobikorras edasi Vana ja Uut Testamenti, tegutses külalislektorina ja asus Eesti presidendi ülesandel riikliku komisjoni etteotsa, mis uuris pika okupatsiooniaja mõjusid. Muuhulgas ilmus koostöös Jaak Kangilaskiga "*The White Book: Losses Inflicted on the Estonian Nation by the Occupation Regimes 1940-1991*".

Vello Salole ei meeldinud teenetemärgid ega autasud, sellegipoolest peame kõige tähtsamad neist ära mainima: 1997. aastal sai temast Valgetähe ordeni kavaler ja 2006. aastal omistati talle harva antav Riigivapi teenetemärk. 2004. aastal oli ta saanud Eesti riigilt elutöö preemia. Paavst Johannes Paulus II nimetas ta 1998. aastal paavstlikuks auprelaadiks, paavst Benedictus XVI andis talle 2008. aastal prelaadi kõige kõrgema, apostelliku protonotari nimetuse. Helsingi Ülikool nimetas ta 2017. aastal teoloogia audoktoriks. Eeesti Üliõpilaste Selts nimetas vilistlase Vello Salo 2018. aastal oma auliikmeks.

Kahe sündmuse ja tähelepanuavalduse üle tema viimasel eluaastal tundis Vello Salo erilist rõõmu: paavst Franciscuse külaskäigu üle "tema" Pirita kloostri 25. septembril 2018 koos ühiselt pühitsetud Püha Missaga, ja väga vaatamistvääriva filmi üle "Vello Salo. Igapäevaelu müstika", autor Jaan Tootsen, kes väga isiklike ja tundlike küsimuste kaudu jutustab loo vanast ja targast mehest, kes valmistub siit maailmast lahkuma.

Oma soovi erilise autasu järele sõnastas Vello Salo juba preestrikspühitsemise 40. aastapäeval 1997.a.: „Hingekarjasena saan ma Jumala rahvast ainult Igavese Kodu piirile juhatada; et ma aga ise kord tõesti võiksin sellesse koju jõuda, jääb minu suurimaks igatsuseks ja palveks !”

Puhka rahu, isa Vello, igavikus koos Kristusega!

*Lambert Klinke
(tõlkinud Maarja Kaaplinski)*